

OBSAH

1. ÚVOD.....	4
2. PRÍPAD OBCE PAVLOVCE NAD UHOM.....	6
3. VYŠETROVANIE PRÍPADU.....	10
4. ZLYHÁVANIE SYSTÉMU.....	14
Súhlas rodičov.....	14
Nedostatočná informovanosť.....	15
Finančné stimuly.....	15
“Rómska škola”.....	16
Diskriminácia.....	18
Testovanie a zaradenie do špeciálnej školy.....	19
Nezávislé testovanie.....	19
Nedodržiavanie existujúcich zákonov.....	20
Chybné hodnotenia.....	21
“Diagnostický pobyt”.....	23
Deti, ktoré v testoch úmyselne neuspeli.....	23
Rómske deti, „sociálne znevýhodnené prostredie“ a špeciálna škola.....	24
Nedostatočné monitorovanie a zodpovednosť.....	27
Etnicky rozlíšené údaje.....	27
Nezávislý mechanizmus sťažností.....	28
Nedostatok účinných opravných prostriedkov.....	28
5. ZÁVERY A ODPORÚČANIA.....	31
VŠEOBECNÉ ODPORÚČANIA PRE SLOVENSKÚ VLÁDU.....	32

ODPORÚČANIA TÝKAJÚCE SA PRÍPADU PAVLOVIEC NAD UHOM:.....34

1. ÚVOD

“ o pod a teba znamená špeciálna škola?” “Špeciálna škola je cigánska škola.”

12-ročné rómske dievča, žiaka špeciálnej školy

V novembri 2007 Amnesty International zverejnila správu “*Stále segregovaní, stále v nerovnom postavení: Porušovanie práva na vzdelanie rómskych detí na Slovensku*”¹. Táto správa poukázala na segregáciu rómskych detí vo verejnom školskom systéme ich diskriminačným umiestnením v čisto rómskych alebo špeciálnych školách pre deti s mentálnym postihnutím. Bohužiaľ, slovenská vláda dosiaľ neuznala skutočný rozsah tohto problému a neprijala vhodné opatrenia na to, aby túto situáciu zmenila.

© AI – Rómski žiaci po as hodiny sloveniny v Špeciálnej základnej škole v Pavlovciach nad Uhom

Po uverejnení správy starosta obce Pavlovce nad Uhom na východnom Slovensku a riaditeľ základnej školy v obci skontaktovali Amnesty International a tvrdili, že rómske deti boli do špeciálnej školy v tejto obci umiestnené nesprávne. Na základe tohto podnetu výskumníci

Amnesty International navštívili Slovensko v marci/apríli 2008, aby prípad prešetrili a stretli sa s rómskou komunitou, zamestnancami školy, zástupcami miestnej a krajskej a ústrednej správy. Táto správa dokumentuje porušovanie ľudského práva na vzdelanie, ktoré počas svojej návštevy zistili.

99,5 percenta z približne 200 žiakov v špeciálnej škole v Pavlovciach nad Uhom je rómskeho pôvodu. Pri inšpekciách, ktoré boli vykonané na podnet starostu obce v roku 2007, sa oficiálne zistilo, že 17 z týchto žiakov do špeciálnej školy nepatrí. Amnesty International je presvedčená, že skutočné číslo je oveľa vyššie.

Oficiálne je možné umiestniť deti do špeciálnych škôl² iba po formálnom stanovení diagnózy mentálneho postihnutia a iba s úplným súhlasom rodičov. Amnesty International však zistila, že mnoho detí nebolo diagnostikovaných vôbec a diagnostika sama o sebe bola veľmi pochybná. Súhlas rodičov zároveň často nebol ani slobodný, ani informovaný.

Špeciálne školy – oficiálne určené pre deti s mentálnym postihnutím – vyučujú podľa značne zjednodušených učebných osnov, čo vážne znižuje budúce pracovné perspektívy a ďalšie možnosti vzdelania pre tie deti, ktoré majú byť vzdelávané v bežnom školstve. *De facto* segregácia rómskych detí v druhoradých školách prispieva k ich odsúvaniu na okraj spoločnosti a posilňuje rasové predsudky.

Porušovanie ľudských práv v obci Pavlovce nad Uhom nie je dôsledkom chyby jedného človeka, ale širšej neschopnosti eliminovať diskrimináciu pri plánovaní aj organizovaní slovenského vzdelávacieho systému.

V máji 2008 Slovensko prijalo nový školský zákon, ktorý výslovne zakazuje diskrimináciu a segregáciu v školstve. Niekoľko mesiacov predtým slovenská vláda prijala návrh koncepcie začlenenia Rómov, ktorý sa stručne zmieta o etnickej segregácii vo verejnom školskom systéme a uvádza niekoľko ambícií a návrhov, ktoré by, ak by boli implementované, určitým spôsobom riešili problémy uvedené v tejto správe.

Je dôležité pokračovať ďalej. Eliminácia segregovaného a nerovnocenného vyučovania v praxi si vyžaduje, aby slovenské orgány uznali, že dochádza k vážnemu štrukturálnemu zlyhaniu, ktoré stále v slovenskom školskom systéme existuje a ktoré táto správa dokazuje. Odstránia ju iba komplexné reformy.

Amnesty International prioritne nalieha na slovenské orgány, aby identifikovali všetky deti, ktoré boli nesprávne umiestnené do špeciálnych škôl, zaradili ich do bežného integrovaného školstva a poskytli im ďalšiu pomoc ako kompenzáciu za ich straty.

Školský rok v Pavlovciach nad Uhom začína opäť 1. septembra. Je nutné konať okamžite, aby sa zaručilo, že **všetky** deti z tejto obce dostanú kvalitné vzdelanie, na ktoré majú právo.

2. PRÍPAD OBCE PAVLOVCE NAD UHOM

Pavlovce nad Uhom sú samosprávnou obcou na východe Slovenska, ktorá je vzdialená 10 km od ukrajinskej hranice. Podľa predstaviteľov samosprávy 2600 zo 4500 obyvateľov sú Rómovia. Vysoké percento rómskej populácie na Slovensku žije v osadách, ktoré sú umiestnené mimo miest a dedín, často bez prívodu vody a elektrickej energie, hygienického zariadenia a vydláždených ciest.

Rómovia v Pavlovciach na Uhom sú však do veľkej miery integrovaní so zvyškom populácie. Mnohí z nich sú menej ekonomicky znevýhodnení a majú lepšie životné podmienky ako rómske komunity v iných častiach Slovenska. Od 90tych rokov a hlavne po vstupe Slovenska do Európskej Únie (EÚ) v roku 2004, mnohí obyvatelia Pavloviec nad Uhom dočasne emigrovali za prácou do iných krajín EÚ, hlavne do Veľkej Británie a Írska.

© AI – Štvr v Pavlovciach nad Uhom, v ktorej žijú niektoré rómske rodiny, ktoré Amnesty International navštívila.

V Pavlovciach nad Uhom sú dve základné školy: bežná základná škola s materskou školou a špeciálna základná škola pre deti s "mentálnym postihnutím".³

V školskom roku 2007/2008 navštevovalo bežnú základnú školu 550 detí. Podľa vedenia školy,

342 (62 percent) prijatých žiakov bolo rómskeho pôvodu. V skutočnosti však mnoho rómskych detí nechodí do školy pravidelne, často preto, lebo dočasne emigrujú spolu so svojimi rodinami. Počet rómskych detí, ktoré navštevovali základnú školu v čase návštevy Amnesty International sa odhadoval tesne nad 100 (18 percent z celkového počtu prijatých žiakov). Rómovia a nerómovia chodia v bežnej základnej škole do tých istých tried a podľa zamestnancov školy, sociálnej pracovníčky a niektorých rómskych detí a rodičov, s ktorými sa Amnesty International stretla, vychádzajú spravidla bez problémov.

Podľa riaditeľa špeciálnej základnej školy v čase návštevy Amnesty International špeciálnu školu v Pavlovciach nad Uhom navštevovalo 205 detí. Iba jedno dieťa nebolo rómskeho pôvodu – hoci ako je uvedené vyššie rómska populácia ako celok sa v meste odhaduje približne na 50 percent. Podľa údajov samosprávy až do školského roku 1999/2000 špeciálnu školu navštevovalo približne iba 120 žiakov. Počet rómskych detí, ktoré chodia do špeciálnej školy, ako percentuálny podiel celkovej populácie rómskych detí v samospráve, v priebehu posledných rokov vzrástol o viac ako 50 percent.

Počet žiakov	Školský rok		
	2006/2007	2007/2008	2008/2009
Bežná základná škola (spolu s materskou školou)	596	550	535
Špeciálna základná škola	188	221	237

Tabu ka 1: Zdroj: Ministerstvo školstva. Pod a oficiálnych údajov za posledné dva roky a nadchádzajúci školský rok počet žiakov navštevujúcich bežnú školu v Pavlovciach nad Uhom klesá, zatiaľ čo počet žiakov na špeciálnej škole rastie. Ís la predstavujú počet žiakov zapísaných v každej z uvedených škôl na začiatku školského roka.⁴

Keď zoberieme do úvahy migráciu a skutočný počet detí navštevujúcich dve základné školy v Pavlovciach nad Uhom, je šokujúce, že takmer dve tretiny rómskych detí, ktoré navštevovali školy v obci v marci 2008, chodili do špeciálnej školy. Amnesty International sa obáva, že existuje vzorec segregácie rómskych detí do špeciálnej školy, ktorí si uvedomujú aj mnohí rómski obyvatelia, ako aj deti, ktoré ju navštevujú ako „cigánsku školu“.

Už od roku 2004 prezentuje riaditeľ bežnej základnej školy a starosta obce Pavlovce nad Uhom svoje obavy formou písomných sťažností a na oficiálnych stretnutiach s Krajským školským úradom v Košiciach. Orgán je priamo zodpovedný za 40 špeciálnych základných škôl v regióne vrátane Pavloviec nad Uhom. Sťažnosti sa týkali nezrovnalostí v správe a zápise na špeciálnej škole, ako aj pri prijímaní žiakov bez formálneho posúdenia, ktoré vyžaduje slovenský zákon.

Na stretnutí s riaditeľom Krajského školského úradu v Košiciach 3. októbra 2007 vyjadril starosta a riaditeľ bežnej školy svoje znepokojenie vyplývajúce z presunu žiakov z bežnej školy do špeciálnej školy.

Podľa riaditeľa bežnej školy, 25 zo zapísaných žiakov sa po letných prázdninách v septembri

2007 do školy nevrátilo. Školu neskôr oficiálne informovali, že na školský rok 2007/2008 sa tieto deti presunú a zapíšu v špeciálnej škole v Pavlovciach nad Uhom. Starosta a riaditeľ bežnej školy však namietali, že školská dochádzka a výsledky detí neopodstatňujú ich presun do špeciálnej školy. Mnohé z týchto detí, s niektorými sa stretli aj zástupcovia Amnesty International, zvládali učebné osnovy bežnej školy dobre a až do ich presunu mali dobré známky.

Okrem toho zamestnanci školy Amnesty International povedali, že počet takýchto údajne neopodstatnených presunov za posledných pár rokov narástol. Amnesty International sa dozvedela minimálne o 25 deťoch, ktoré boli presunuté z bežnej školy na špeciálnu začiatkom školského roka 2006/2007. Zdá sa, že aj v predchádzajúcich rokoch dochádzalo k presunom, ale týkal sa menšieho počtu žiakov.

V tvrdeniach starostu a riaditeľa bežnej školy sa uvádza, že žiaci prijatí do špeciálnej školy sa pred ich prijatím podrobili buď neúplnému alebo nenáležitému hodnoteniu. Tvrdia tiež, že niektorých žiakov získali priamo z rómskej komunity.

FINANCOVANIE ŠKÔL

Príjmy škôl na Slovensku závisia hlavne od financovania na jedného žiaka. Preto je počet zapísaných žiakov dôležitým faktorom pri zvyšovaní príjmov školy⁵. Okrem toho, školy dostávajú vyššiu sumu za žiaka so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. V bežných základných školách každé dieťa, ktoré má podľa hodnotenia špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby, získa pre školu až 250 percent štandardného financovania na jedného žiaka⁶. V špeciálnych školách môže dieťa získať až trikrát vyššie financovanie⁷. Súasny systém financovania školstva jednoducho nepodnecuje školy k tomu, aby prijali čo najviac žiakov. Teoreticky motivuje aj bežné školy, aby integrovali deti so špeciálnymi potrebami. Pre špeciálne školy to však zároveň môže byť stimul, aby prijímali deti aj bez diagnostikovaných mentálnych porúch a tak si zvýšili finančné príjmy.

Amnesty International viedla rozhovory so zástupcami krajských a štátnych inštitúcií, ktorí uviedli, že problémy v Pavlovciach nad Uhom nie sú obrazom zlyhávajúceho systému, ale predstavujú spor medzi bežnými a špeciálnymi školami. V podstate sa obe strany údajne snažili získať čo najviac žiakov, aby zvýšili svoj finančný potenciál na najvyššiu možnú mieru.

“To je dôvod prečo tieto dve školy v Pavlovciach nad Uhom medzi sebou bojujú: čím viac detí máte, tým viac peňazí dostanete. To je diktát peňazí nad vzdelaním.”

Prednosta Krajského školského úradu v Košiciach

Bez ohľadu na motiváciu ktorejkoľvek strany, sú obvinenia vážne a mali by sa náležite prešetriť. Ako sa podrobne uvádza nižšie, Krajský školský úrad v Košiciach pri kontrole zistil, že mnohé rómske deti v Pavlovciach nad Uhom boli umiestnené v špeciálnej škole naozaj nesprávne.

Amnesty International verí, že okolnosti tohto prípadu ukazujú, že miestni a štátni predstavitelia nevynaložili dostatočné úsilie na ochranu práva na vzdelanie týchto detí. Deti boli zaradené - niekedy až na niekoľko rokov - do školy na nižšej kvalitatívnej úrovni, a tak bolo porušené ich právo na vzdelanie.

3. VYŠETROVANIE PRÍPADU

Krajský školský úrad v Košiciach napokon uskutočnil neohlásenú kontrolu v špeciálnej škole v Pavlovciach nad Uhom medzi 6. až 11. novembrom 2007. Výsledky boli zverejnené 22. novembra 2007, dva dni potom, ako starosta a riaditeľ bežnej školy podali sťažnosť na Ministerstve školstva kvôli nezrovnalostiam na špeciálnej škole. Podpredseda vlády pre ľudské práva a národné menšiny a Amnesty International boli tiež oboznámení o tejto sťažnosti.

V súvislosti s prijímaním do špeciálnej školy sa kontrola zamerala na dokumentáciu 57 nových žiakov, prijatých v školskom roku 2007/2008 (vrátane 25 žiakov preložených z bežnej školy). Dospela k záveru⁸, že riaditeľ špeciálnej školy zapísal alebo prijal na diagnostický pobyt⁹ žiakov, ktorí neboli diagnostikovaní, alebo ich diagnostika nebola úplná (neohodnotil ich psychológ aj špeciálny pedagóg), alebo žiakov, ktorí mali nejednoznačné alebo nepreukázateľné výsledky. Pri kontrole sa tiež zistilo, že riaditeľ do prípravnej triedy prijal deti, ktoré k septembru 2007 nedovŕšili zákonom stanovený minimálny vek na prijatie.

Kontrola tiež konštatuje, že z 29 žiakov prijatých do špeciálnej školy na diagnostický pobyt:

- sa traja do času inšpekcie nepodrobili nijakému psychologickému alebo špeciálno-pedagogickému testovaniu (z týchto troch žiakov bol jeden v prvom ročníku, jeden v ôsmom ročníku a jeden v predškolskom veku prijatý do prípravnej triedy);
- piati nedosiahli požadovaný vek 6 rokov na prijatie k 1. septembru 2007, ale napriek tomu boli zapísaní do prípravnej triedy, aby sa uľahčil ich zápis v špeciálnej škole v nasledovnom roku;
- zistilo sa, že u piatich sa po opakovanom psychologickom teste nepreukázalo nijaké mentálne postihnutie;
- piati mali nejednoznačné výsledky testov.

Z 28 nových žiakov zapísaných v špeciálnej škole (tí, ktorí neboli prijatí na dočasný diagnostický pobyt):

- sa 18 do času inšpekcie nepodrobili psychologickému alebo špeciálno-pedagogickému testovaniu;
- zistilo sa, že piati majú nejednoznačné alebo nepreukázateľné výsledky testov, vrátane jedného žiaka, ktorý absolvoval psychologickú aj špeciálno-pedagogickú diagnostiku. Spoločné odporúčanie psychológa a špeciálneho pedagóga bolo prijať žiaka do špeciálnej školy, „ak o to požiadajú rodičia“. Z piatich žiakov boli dvaja zapísaní do prvého ročníka, jeden do druhého

ročníka, jeden do štvrtého ročníka a jeden do šiesteho.

Kontrola tiež skúmala počet detí v triede a zistila, že riaditeľ špeciálnej školy zriadil triedy, ktoré prekročovali maximálny počet žiakov. V súvislosti so zabezpečením stravy, kontrola konštatovala, že za október škola zabezpečila žiakom stravu s nízkou výživnou hodnotou. Aj vo vzťahu k zamestnancom školy a ohľadom pracovných podmienok sa odhalili administratívne nezrovnalosti¹⁰. Krajský školský úrad v Košiciach zistil, že v prípade všetkých vyššie uvedených skutočností sa porušuje slovenský zákon.

Z 57 nových žiakov, ktorých kontrolná komisia preskúmala (vrátane 25 žiakov premiestnených z bežnej školy), tu po ohodnotení v súlade so slovenským zákonom bolo umiestnených iba 21 žiakov.

Ukázalo sa, že dvanásť žiakov bolo v špeciálnej škole umiestnených nesprávne. K 1. februáru 2008 sa vrátili do bežnej školy, pričom vynechali šesť mesiacov učiva bežnej školy, na ktoré mali podľa zákona právo. Riaditeľ špeciálnej školy dostal pokutu a Krajský školský úrad v Košiciach ho vyzval, aby urobil opatrenia, ktorými by napravil zistené administratívne chyby.

V decembri 2007 po reportáži o prípade v médiách, Krajský školský úrad v Košiciach usporiadal stretnutie so všetkými riaditeľmi špeciálnych škôl a riaditeľmi špeciálno-pedagogických a pedagogicko-psychologických poradní v košickom regióne. Zúčastnili sa ho aj zamestnanci ministerstva školstva. Stretnutie bolo zamerané na špeciálne vzdelávanie, správne umiestňovanie a diagnostické postupy pre deti v špeciálnych školách. Amnesty International víta takúto iniciatívu a osobný záujem, ktorý prejavil slovenský podpredseda vlády pre ľudské práva a národné menšiny, ktorý 13. decembra 2007 nariadil, aby tento prípad vyšetrilo ministerstvo školstva.

V reakcii na písomnú sťažnosť z 20. novembra 2007, Školské inšpekčné centrum Košice (regionálny úrad Štátnej školskej inšpekcie) tiež uskutočnilo kontrolu špeciálnej školy v Pavlovciach nad Uhom. Hoci list s výhradami nebol prijatý ako sťažnosť¹¹, počas kontroly uskutočnenej medzi 18. a 21. februárom a 12. marca 2008 bol braný do úvahy. Kontrola konštatovala, že administratíva špeciálnej školy nespĺnila požadované normy. K hlavným uvedeným nedostatkom patrilo porušenie školských predpisov, prijímanie žiakov bez predchádzajúceho pedagogického hodnotenia a diagnózy mentálneho postihnutia a takmer absolútny nedostatok re-diagnostiky žiakov. Kontrola tiež zistila nedostatky v monitorovaní učebných osnov a dochádzky žiakov, učebných metódach a akademickom hodnotení žiakov¹².

Amnesty International sa obáva, že orgány nedostatočne zhodnotili zničujúci dopad takéhoto nesprávneho umiestnenia v špeciálnej škole na deti a neboli schopné zabezpečiť prostriedky účinnej nápravy porušenia ľudského práva na vzdelanie.

Na stretnutí s Krajským školským úradom v Košiciach boli zástupcovia Amnesty International prekvapení zľahčovaním významu 12 dokázaných prípadov nesprávneho umiestnenia rómskych detí v špeciálnej škole v Pavlovciach nad Uhom prednostom krajského školského úradu slovami:

"[A]lle my s tými šiestimi mesiacmi, keď deti navštevovali špeciálnu školu, nič neurobíme. [...] aspoň sa tie deti niečo učili, vzdelávali sa na špeciálnej škole; nikto ich nedržal v ,tmavej

miestnosti'."

V protiklade s týmto postojom hovorí zástupkyňa riaditeľa bežnej školy pre Amnesty International o negatívnom dopade umiestnenia v špeciálnej škole na deti a o výzvach, ktorým čelia pri reintegrácii do bežných školských osnov:

"Som znepokojená a nahnevaná, vynaložili sme veľa úsilia a s rómskymi deťmi tvrdo pracujeme [...] Dostanú sa napríklad do siedmej triedy, často bez toho, aby opakovali ročník, len aby sme sa neskôr dozvedeli, že boli premiestnení do špeciálnej školy. Po šiestich mesiacoch v špeciálnej škole stratili všetky vedomosti, ktoré dovtedy nadobudli."

© AI – Rómski a nerómski žiaci spolu študujú na bežnej základnej škole v Pavlovciach nad Uhom

Riaditeľ špeciálnej školy pri diskusii o prípade, kedy deti, ktoré nezvládali učivo bežnej školy poslali do špeciálnej školy, zástupcom Amnesty International vysvetlil rozdiel medzi učebnými osnovami v bežných a špeciálnych školách:

"V prvom ročníku bežnej základnej školy sa žiaci učia čísla od 0 do 100. V (prvom ročníku) špeciálnej základnej školy sa učia iba od 0 do 5. Pokiaľ ide o slovenský jazyk, deti v bežnej škole sa učia celú abecedu v prvej triede. V špeciálnej škole sa učia abecedu od 1. do 4. ročníka."

Lukáš¹³, 14-ročný chlapec, ktorého premiestnili späť do bežnej základnej školy 1. februára 2008 po šiestich mesiacoch na špeciálnej škole v dôsledku „administratívnej“ chyby, zástupcom Amnesty International povedal:

"V siedmom ročníku špeciálnej školy som sa učil to isté ako v treťom ročníku v bežnej škole."

Podľa údajov z roku 2006 vysokého komisára Rady Európy pre ľudské práva ukončili stredné

vzdelanie iba tri percentá rómskych detí na Slovensku a na stredné odborné školy sa zapísalo iba osem percent¹⁴. Tento dôležitý údaj bol uvedený v správach národných inštitúcií a u medzinárodných orgánov pre ľudské práva vzbudil obavy.

VÝVOJ PRÍPADU

Presun ďalších piatich žiakov do bežnej školy

Po návšteve zástupcov Amnesty International v Pavlovciach nad Uhom bola organizácia v júni 2008 informovaná, že kvôli chybám v pedagogickej dokumentácii sa opätovne diagnostikovalo 120 žiakov špeciálnej školy v Pavlovciach nad Uhom. Opätovné hodnotenie, ktoré sa uskutočnilo v apríli a v máji roku 2008, bolo výsledkom iniciatívy riaditeľa a špeciálnej školy a zrealizovalo sa na žiadosť prednostu Krajského školského úradu v Košiciach. Diagnostiku vykonala Pedagogicko-psychologická poradňa v Michalovciach.

V dôsledku tohto vývoja bolo po re-diagnostike, ktorá nezistila nijaké mentálne poruchy, 1. júna 2008 preradených päť žiakov špeciálnej školy v Pavlovciach nad Uhom do bežnej školy. Prednosta Krajského školského úradu v Košiciach priznal, že výsledok tohto nového hodnotenia „pravdepodobne vyjadruje jednak chybu pôvodného alebo predchádzajúceho hodnotenia, ako aj zlepšenie mentálnej situácie detí.“

Títo piati žiaci boli už v piatej, šiestej a siedmej triede špeciálnej školy a navštevovali ju už od začiatku školskej dochádzky¹⁵. Amnesty International sa obáva, že tieto deti boli umiestnené v špeciálnej škole s najväčšou pravdepodobnosťou nesprávne už od začiatku a teda získali päť, šesť a sedem rokov výrazne obmedzeného vzdelávania. Na otázku, prečo neboli opätovne diagnostikovaní všetci žiaci už skôr, prednosta Krajského školského úradu v Košiciach odpovedal, že situácia so žiakmi vo vyšších ročníkoch bola už omnoho komplikovanejšia.

Amnesty International víta uskutočnenú re-diagnostiku žiakov, ale domnieva sa, že opätovne ohodnotení by mali byť aj všetci ostatní žiaci školy. Všetkým deťom, o ktorých sa zistilo, že boli v špeciálnej škole umiestnené nesprávne a porušilo sa ich právo na vzdelanie, by sa mal zaručiť prostriedok účinnej nápravy, vrátane adekvátneho odškodného.

4. ZLYHÁVANIE SYSTÉMU

SÚHLAS RODIŤOV

Rozsudok veľkého senátu Európskeho súdu pre ľudské práva v prípade D.H. a iní proti Českej republike v novembri 2007 stanovil, že súhlas rodičov s umiestnením dieťaťa v špeciálnej škole by mal byť slobodný a informovaný. Tiež uvádza, že ak umiestnenie vedie k zmene v zaobchádzaní s dieťaťom, *“žiadne vzdanie sa práva nebyť rasovo diskriminovaný nemôže byť akceptované.”*

Podľa slovenského zákona sa rodičia môžu slobodne rozhodnúť, ktorú školu ich dieťa bude navštevovať. Zároveň nie je možné dieťa umiestniť alebo preradiť do špeciálneho výchovno-vzdelávacieho zariadenia alebo vzdelávacieho programu bez súhlasu právneho zástupcu dieťaťa. Súhlas rodičov bol rozhodujúcim faktorom pri umiestňovaní rómskych detí v špeciálnej škole v Pavlovciach nad Uhom. Často však tento súhlas nebol ani slobodný, ani informovaný. To viedlo k neúmerne veľkému počtu rómskych detí, ktoré boli umiestnené do de facto segregovanej školy poskytujúcej nižšiu úroveň vzdelania a preto ho možno prirovnať k vzdaniu sa práva na vzdelanie bez diskriminácie.

© AI – Rómska rodina pred svojim domom v Pavlovciach nad Uhom

“Tento systém je v zmysle zákonov a predpisov dokonalý; k nesprávnemu umiestneniu detí v špeciálnej škole dochádza kvôli chybe človeka. Rómski rodičia majú tiež svoj podiel viny, lebo nerozumejú tomu, že keď svoje deti pošlú do špeciálnej školy, zničia im ich budúcnosť. [...] Po ukončení špeciálnej školy deti nemôžu pokračovať v ďalšom vzdelávaní, ale musia navštevovať učňovské školy. Ak začnú chodiť do špeciálnej školy, už tu ostanú navždy”.

Riadite kancelárie hlavného školského inšpektora

Amnesty International sa stretla s rodičmi 25 rómskych detí, ktoré boli v školskom roku 2007/2008 premiestnené z bežnej školy do špeciálnej školy. Niektoré z týchto detí sa k 1. februáru 2008 vrátili do bežnej školy.

Rómski rodičia sú obvykle tí prví, koho orgány, oficiálni predstavitelia a časť spoločnosti obviňujú pri diskusii o problémoch prístupu ku kvalite vzdelania rómskych detí. Najčastejšie uvádzajú, že „Rómovia si vzdelanie nevážia.“

Amnesty International si vypočula názory rómskych rodičov na zaradenie detí v škole v Pavlovciach nad Uhom. Rozhovory poukázali na rôzne faktory, ktoré rómskych rodičov viedli k súhlasu s umiestnením ich detí v špeciálnej škole: nedostatočná informovanosť o rozdieloch učiva bežnej školy a učiva špeciálnej školy, a o dôsledkoch ich súhlasu; finančné stimuly prostredníctvom motivačných štipendií¹⁶; relatívna atraktivnosť špeciálnej školy, ktorá je vnímaná ako rómska škola, na rozdiel od zmiešanej bežnej školy, kde sú ich deti „iné“ a môžu sa cítiť diskriminované; a pocit rezignácie v svetle všeobecne negatívneho prístupu k Rómom.

NEDOSTATO NÁ INFORMOVANOS

Amnesty International sa obáva, že hoci so zaradením rómskych žiakov do špeciálnej školy v Pavlovciach nad Uhom súhlasili ich rodičia, často to nebol informovaný súhlas. Počas návštevy Amnesty International sa ukázalo, že niektorí rómski rodičia si neboli vedomí toho, aké má ich súhlas dôsledky pre vzdelanie a budúcnosť ich dieťaťa. Zdalo sa, že niektorí z rodičov, s ktorými sa organizácia rozprávala, nerozumeli rozdielu vo vzdelávaní na bežnej a špeciálnej škole a dôsledkom rozhodnutia pre ich deti. Podľa tvrdení starostu a riaditeľa bežnej školy, nepochopenie zo strany rodičov znásobuje snahu špeciálnej školy získať žiakov priamo z rómskej komunity. Jedna matka Amnesty International potvrdila, že k nej pristupovali týmto spôsobom:

“Navštívil ma asistent učiteľa zo špeciálnej základnej školy a povedal mi, že dieťaťu by tam bolo lepšie. Riaditeľ špeciálnej školy mi tiež povedal, že situácia v jeho škole je lepšia, lebo tu všetko lepšie vysvetlí.”

Riaditeľ špeciálnej školy Pavlovce nad Uhom tieto tvrdenia poprel.

Amnesty International vyzýva slovenské orgány, aby vypracovali programy na podporu komunikácie, vzdelávania a práce s rómskymi rodičmi, poskytovali presné informácie v jazyku a vo forme ktorej všetci rozumejú, aby sa zvýšila informovanosť o výbere školy, dôsledkoch umiestnenia v špeciálnej škole a o výhodách výučby na bežnej škole.

FINAN NÉ STIMULY

Pri rozhodovaní o tom, či svoje dieťa dajú do špeciálnej školy zohráva u nezamestnaných rómskych rodičov, ktorí sú úplne závislí od štátnej podpory, ich ekonomická situácia často dôležitú úlohu. Hlavným dôvodom, prečo rómski rodičia uprednostnia, aby ich deti chodili do špeciálnej školy, je motivačné štipendium. Rodiny s nízkym príjmom majú právo na toto štipendium, ak ich deti majú dobré známky v špeciálnej škole, kde je učivo oveľa ľahšie ako v bežnej škole. V týchto prípadoch môže byť preto súhlas motivovaný finančnými potrebami rómskych rodín a preto nie je slobodnou voľbou.

MOTIVA NÉ ŠTIPENDIUM

Motivačné štípéndium pre žiakov základných škôl z rodín s nízkym príjmom, ktoré dostávajú štátnu podporu, zaviedol v roku 2004 minister práce a sociálnych vecí ako stimul, aby deti dosahovali v škole lepšie výsledky. Štípéndium dostávali najprv iba žiaci z bežnej školy, ale v roku 2006 sa udeovanie štípendií rozšírilo aj na špeciálne školy. Suma štípéndia závisí od úrovne, ktorú žiak dosiahne: 500 SKK¹⁷ za mesiac za prospech v priemere 1,5 a lepšie (kde 1 je vynikajúci a 5 nedostatočný), 300 SKK za prospech medzi 1,5 a 2,5 a 200 SKK za mesiac pre žiakov, ktorí si zlepšia priemer prospechu o 0,5 v porovnaní s predchádzajúcim rokom¹⁸. Vzhľadom na to, že špeciálne školy využívajú podstatne jednoduchších učebných osnov, pre deti so zručnosťami z bežnej školy je jednoduchšie dosiahnuť tu lepšie známky. Motivačné štípéndium preto môže byť pre rodičov pohnútkou, aby svoje deti zapísali v špeciálnej škole.

“Hoci deti dostávajú štípéndium aj v bežnej škole, pre moje deti je jednoduchšie dostať jednotky na špeciálnej škole, preto ich radšej pošlem tam.”

M.L., matka rómskych detí, žiaci špeciálnej školy

Všetky deti, ktorých rodiny Amnesty International v Pavlovciach nad Uhom navštívila, dostávali po presunutí do špeciálnej školy dobré známky. Tí, ktorí mali na to právo, kvôli ekonomickej úrovni ich rodiny, dostávali aj vyššie motivačné štípéndium. Jedna matka Amnesty International povedala, že pri piatich deťoch, ktoré dostávajú v špeciálnej škole dobré známky, dostáva 2500 SKK za mesiac, čo je významným prínosom k ďalšej štátnej podpore rodiny. Obaja, žena aj jej muž, sú nezamestnaní.

Hoci je poskytnutie motivačného štípéndia v princípe chvályhodné, Amnesty International sa obáva, že je v rozpore s najlepšimi záujmami dieťaťa, keďže sa stalo podnetom pre rodičov s nízkym príjmom, aby svoje deti posielali do špeciálnej školy. Potvrdila to aj výročná správa Úradu splnomocnenca pre rómske komunity za rok 2007, ktorú vláde predložil podpredseda vlády pre ľudské práva a národné menšiny Dušan Čaplovič. Správa upozorňuje na prípad Pavloviec nad Uhom ako na ukážkový príklad negatívneho dopadu motivačného štípéndia¹⁹.

Amnesty International vyzýva ministra školstva, aby v spolupráci s ministrkou práce, sociálnych vecí a rodiny pozmenili štruktúru motivačných štípendií pre deti zo zanedbaného prostredia. Cieľom týchto štípendií by malo byť zvýšenie školskej dochádzky a nemali by byť založené na výkone dieťaťa.

“RÓMSKA ŠKOLA”

V súčasnosti vo väčšine škôl na Slovensku existuje veľmi málo výchovno-vzdelávacích materiálov pre Rómov v rómskom jazyku, ako aj príležitostí dozvedieť sa viac o ich kultúre a histórii. Rómske deti sa v monokultúrnom učive často nemajú s čím stotožniť. Na druhej strane, na niektorých špeciálnych školách s vysokým počtom Rómov sa venuje rómskej kultúre a histórii mimoriadna pozornosť. Pre rómskych rodičov je to ďalší podnet, prečo poslať svoje deti do špeciálnych škôl.²⁰ Závery Štátnej školskej inšpekcie vo februári/marci 2008 potvrdili, že rozvíjajúci sa záujem žiakov o rómsku kultúru je jedným z mála pozitívnych prínosov

špeciálnej školy v Pavlovciach nad Uhom.²¹

Absencia rómskych učiteľov alebo asistentov učiteľa v Pavlovciach nad Uhom znásobuje problémy pri integrovaní rómskych detí v škole.²²

Viac ako 50 percent rómskych detí, ktoré v súčasnosti navštevujú školy v Pavlovciach, chodí do špeciálnej školy, kde sú okrem jedného žiaka všetky deti rómskeho pôvodu. Mnohí rodičia Amnesty International povedali, že ich deti ich žiadali o to, aby ich presunuli do špeciálnej školy, kde budú so svojimi priateľmi. Jedno rómske dievčatko povedalo:

“Keby moji priatelia chodili do bežnej školy, aj ja by som sa tam vrátila.”

Niektorí rómski rodičia tvrdili, že učitelia bežnej školy sa k ich deťom správajú inak ako k nerómskym deťom a že v špeciálnej škole je to lepšie, lebo všetci žiaci sú rómskeho pôvodu a každý sa cíti príjemnejšie.

© AI – Rómski obyvatelia pracujúci na „aktívnych prácach“ v špeciálnej základnej škole v Pavlovciach nad Uhom

Rodičia tiež často dali pri zápise svojho najmladšieho dieťaťa prednosť špeciálnej škole, lebo starší súrodenci ju už navštevujú. Všetky tieto faktory prispeli k opakujúcemu sa cyklu segregácie Rómov v systéme základných škôl. Mnohí Rómovia v Pavlovciach nad Uhom považujú za normálne navštevovať „cigánsku školu“ (t.j. špeciálnu školu).

Výber rómskych rodičov, či pošlú svoje dieťa do bežnej školy, ktorá nie je pripravená na to, aby podporovala kultúrnu rozmanitosť, kde ich dieťa riskuje izoláciu a ostrakizmus, alebo do špeciálnej školy, kde sú takmer všetci žiaci rómskeho pôvodu, sa vôbec nedá považovať za skutočnú možnosť voľby.

Slovenská vláda musí splniť svoju povinnosť zabezpečiť Rómom v Pavlovciach nad Uhom i v celej krajine skutočnú alternatívu k neustále sa opakujúcemu cyklu segregácie do špeciálneho školstva.

Za týmto účelom Amnesty International vyzýva slovenskú vládu, aby zabezpečila, že rómska kultúra, história a tradície, ako aj informácie o prínose Rómov pre spoločnosť budú súčasťou formálneho školského učiva. Amnesty International tiež žiada slovenskú vládu, aby vypracovala komplexný akčný plán, pomocou ktorého sa zaisť úplná integrácia rómskych detí

v bežnom vzdelávaco-výchovnom procese spolu s deťmi z väčšinových a iných menšinových komunít.

DISKRIMINÁCIA

Amnesty International uvádza, že počas jej prieskumu si niektorí rodičia uvedomovali, že cesta špeciálnej školy otvára menej možností pre ďalšie vzdelávanie a účinne obmedzuje ich deti na učňovské vzdelanie. Niektorí rodičia však mali pocit, že to nie je dôležité. Keďže vedia, že ich deti budú čeliť diskriminácii vo všetkých aspektoch svojho života, domnievajú sa, že kvalitnejšie vzdelanie v bežnej škole by im v konečnom dôsledku neprineslo žiadne výhody. Jedna matka uviedla:

“Aký rozdiel je v tom, či moje deti chodia do bežnej alebo špeciálnej školy? Nakoniec tak či tak nebudú môcť ísť na strednú školu alebo univerzitu kvôli peniazom. Na druhej strane je jedno, ktorú školu skončia, aj tak ich budú diskriminovať keď si budú hľadať prácu.”

Amnesty International vyjadruje znepokojenie, že špeciálna škola v Pavlovciach nad Uhom sa stala segregovanou, isto rómskou školou. Vďaka takmer 100-percentnému rómskemu zloženiu a stimulom, ako napr. programu motivačného štípenia, je pre rómske deti a ich rodičov atraktívnejšia. Hoci rómski rodičia dajú svoj súhlas a aspoň sa snažia zapísať svoje deti v špeciálnej škole, tento súhlas nie je ani informovaný, ani slobodný. Preto by nemal byť rozhodujúcim faktorom pri rozhodovaní o umiestnení dieťaťa. Náležité a objektívne ohodnotenie žiaka pred jeho prijatím zabráni nesprávnemu umiestneniu v špeciálnej škole, chráni najlepšie záujmy dieťa a dieťa získa výhodu kultúrne integrovaného, kvalitného vzdelania.

TESTOVANIE A ZARADENIE DO ŠPECIÁLNEJ ŠKOLY

PROCES ZARADENIA DO ŠPECIÁLNEJ ŠKOLY

Rozhodnutie o umiestnení v špeciálnej škole alebo špeciálnych vyrovnávajúcich triedach v bežných školách sa robí, keď dieťa nastúpi povinnú školskú dochádzku, alebo krátko potom, za základe „školskej zrelosti“. Emocionálny a sociálny vývoj dieťaťa sa hodnotí podľa súboru jednoduchých inštrumentov, rozumových schopností a všeobecného prehľadu, jazykových schopností, rozvoja motoriky a vnemov, atď.

Dieťa, ktoré chodí do bežnej školy a má ťažkosti s učením, možno kedykoľvek odporučiť na hodnotenie do pedagogicko-psychologickej alebo špeciálno-pedagogickej poradne. Môže o požiadavku škola alebo právny zástupca dieťaťa, ale vždy iba so súhlasom právneho zástupcu. Hodnotením dieťaťa a odporúčaním umiestniť ho v špeciálno-pedagogickom zariadení, ak je to nevyhnutné, je poverená štvorčlenná odborná komisia zložená z psychológa, špeciálneho pedagóga a ďalších odborníkov.

Podľa slovenských zákonov je umiestnenie detí v špeciálnej škole, u ktorých nebola stanovená diagnóza mentálneho postihnutia, nelegálne. Okrem toho, aby bolo hodnotenie platné, musí skupina odborníkov patriť do siete poradenských centier, ktorá pôsobí pod ministerstvom školstva. Konečné rozhodnutie je však v rukách riaditeľov špeciálnych škôl. Práve oni schvaľujú umiestnenie dieťaťa v ich škole na základe diagnózy a odporúčaní skupiny odborníkov a po získaní súhlasu rodičov.

Navyše sa podľa slovenského zákona deti zaradené do špeciálnych škôl alebo špeciálnych vyrovnávajúcich tried v bežných školách musia opätovne podrobiť testom prinajmenšom každé tri roky. Avšak vzhľadom na nedostatok finančných zdrojov v poradniach a rasové predsudky existuje podozrenie, že opätovnému stanoveniu diagnózy sa nepodrobujú všetky deti²³.

NEZÁVISLÉ TESTOVANIE

Špeciálna škola v Pavlovciach nad Uhom v minulosti zamestnávala psychologičku, ktorá pre školu robila hodnotenia pre potreby umiestnenia dieťaťa. Podľa riaditeľa školy bola psychologička zamestnaná od roku 2001 asi päť rokov, z toho dva roky pod vedením súčasného riaditeľa školy. Hodnotenia psychologičky školy riaditeľ akceptoval ako platnú dokumentáciu pri zápise dieťaťa do školy. Tento postup však nie je v súlade so slovenskými zákonmi, lebo diagnózu môžu určiť iba odborníci zaradení v systéme ministerstva školstva. Ak vezmeme do úvahy, že vysoký počet prijatých žiakov prináša škole finančné výhody, hodnotenie, ktoré vykoná

osoba, ktorá nie je nezávislá, nemôže zaručiť jeho nestrannosť.

Po kontrole, ktorú vykonal Krajský školský úrad v Košiciach, riaditeľa špeciálnej školy upozornili na nelegálnosť jeho krokov a nariadili opätovné testovanie všetkých detí, ktoré predtým hodnotila školská psychologička. Riaditeľ špeciálnej školy následne oslovil Špeciálno-pedagogickú poradňu v Košiciach a požiadal o opätovné hodnotenie detí s neplatnými dokumentmi. Podľa riaditeľa školská psychologička krátko na to podala výpoveď.

Od januára 2007 košická poradňa niekoľkokrát navštívila Pavlovce nad Uhom. Všetky deti, ktorých pôvodné hodnotenia boli neplatné, sa znovu otestovali. Rozhodnutie o umiestnení dostali aj noví žiaci. V čase návštevy Amnesty International košická poradňa, ktorá hodnotí a vydáva rozhodnutia o umiestnení, zodpovedala celkovo za 96 detí v špeciálnej škole v Pavlovciach nad Uhom. Riaditeľka košickej poradne vyslovila presvedčenie, že všetky rozhodnutia, ktoré urobili jej zamestnanci, boli správne. V prípade žiakov, ktorých predtým hodnotila školská psychologička, pripustila, že tieto hodnotenia nerobil nezávislý odborník a preto nie sú platné, ale tvrdila, že sa zhodovali s diagnózami poradne v Košiciach.

Po uverejnení záverov kontroly špeciálnej školy v Pavlovciach nad Uhom Krajský školský úrad v Košiciach nariadil, aby Špeciálno-pedagogická poradňa v Košiciach ukončila svoju spoluprácu a účasť na hodnotení prípadov pre školu. Avšak, podľa riaditeľky poradne v Košiciach, je aj naďalej zodpovedná za žiakov, ktorým tu pomáha, až kým ich neodovzdá ďalšej poradni, ktorá ich prevezme.

NEDODRŽIAVANIE EXISTUJÚCICH ZÁKONOV

Podľa kontroly v špeciálnej škole v Pavlovciach nad Uhom, ktorú v novembri 2007 vykonal Krajský školský úrad v Košiciach, väčšina rozhodnutí o umiestnení, ktoré sa týkajú nových žiakov pre školský rok 2007/2008, v lepšom prípade vychádzala z neúplných alebo nepreukázateľných ohodnotení. V horšom prípade boli prijatí bez akéhokoľvek predchádzajúceho hodnotenia dieťaťa. Týchto žiakov testovali až niekoľko týždňov alebo mesiacov po ich nástupe do školy. Väčšina rómskych rodičov, s ktorými sa Amnesty International stretla, uviedla, že riaditeľ špeciálnej školy nemal nijaké námietky proti tomu, aby sa tu ich dieťa zapísalo a potvrdili, že deti boli hodnotené až niekoľko týždňov alebo mesiacov po začiatku školského roka.

Je dôležité poznamenať, že kontrola v novembri 2007 preskúmala iba 57 prípadov nových rozhodnutí o umiestnení, ktoré urobil riaditeľ špeciálnej školy v školskom roku 2007/2008. Amnesty International sa však obáva, že ak by nezávislá kontrola preskúmala prípady všetkých žiakov zapísaných v škole, mohlo by sa zistiť, že v špeciálnej škole bolo nesprávne umiestnených viacero detí.

Amnesty International žiada slovenských predstaviteľov, aby zabezpečili, že nástup detí za žiadnych okolností nebude schválený špeciálnou školou, pokiaľ im jasne, objektívne a jednoznačne nebude stanovená diagnóza mentálneho postihnutia. Stanovenie tejto diagnózy musí predchádzať umiestneniu dieťaťa v tejto škole. Žiadosť alebo súhlas rodičov by nemali byť rozhodujúcim faktorom pri takomto umiestnení.

Vzhľadom na konkrétne zlyhanie v Pavlovciach nad Uhom, Amnesty International požaduje opätovné nezávislé testovanie všetkých žiakov, ktorí sú v súčasnosti zapísaní v tejto špeciálnej

základnej škole.

PRÍPAD 1: LUKÁŠ A ZUZANA

Lukáš má 14 rokov a jeho sestra Zuzana 12. Patria k 25 de om, ktoré preložili z bežnej do špeciálnej základnej školy v Pavlovciach nad Uhom pred za iatkom školského roka 2007/2008. Pred ich presunom boli obe deti priemernými žiakmi, ktorí dostávali z niektorých predmetov dobré známky a z iných predmetov horšie.

Ich matka pracuje v rámci aktiva ného prác²⁴ v špeciálnej škole. Po as letných prázdnin požiadala riadite a špeciálnej školy, aby prijal Lukáša a Zuzanu. Riadite tak urobil bez akéhoko vek hodnotenia. Deti zástupcom Amnesty International povedali, že ich testovali až v decembri 2007, štyri mesiace po za iatku školského roka a vzh adom na to, že im nebola diagnostikovaná žiadna mentálna porucha, k 1. februáru 2008 ich preložili spä do bežnej školy. Lukáš a Zuzana stratili šes mesiacov svojho vzdelania a rozvoja. Nikto im tieto premárnené mesiace nenahradí.

Matka detí však pre Amnesty International vyjadrila nespokojnos - mala pocit, že pod a testu jej deti „nie sú pre špeciálnu školu dos dobré.“ Argumentovala, že keby jej deti ostali v špeciálnej škole, dostávali by vyššie motiva né štipendiá, ke že by v aka ahšiemu u ivu mali lepšie známky.

Lukáš sa rád u í a viac sa mu pá i bežná škola. Je dobrý študent a vyniká v ruskom jazyku. Obaja, Lukáš aj Zuzana, Amnesty International povedali, že v bežnej škole majú kamarátov rómskeho aj nerómskeho pôvodu. Tiež hovorili, že hoci boli u itelia bežnej školy prísnejší, nezaobchádzali s rómskymi de mi inak ako s ostatnými de mi v tejto škole.

Lukáš tiež uviedol, že nikdy nechcel ís do špeciálnej školy, ale jeho matka ho presved ila. „Viem, že je tam viac rómskych detí, ktoré si myslia, že špeciálna škola je ve mi ahká. Niektorí z nich sú ve mi inteligentní, ale z nejakého dôvodu tam stále sú. Špeciálna škola znamená jednoduchšia škola. Nemal som ju rád, lebo som sa tam ve a nenau il. V siedmam ro níku som sa u il to, o som sa v bežnej škole u il v tre om ro níku.“

CHYBNÉ HODNOTENIA

Testy, ktoré sa na hodnotenie na Slovensku používajú, boli kritizovaé ako nedostatočne kultúrne neutrálne. Pri hodnotení rómskych detí, ktoré nehovoria po slovensky, sa často vynára otázka

jazykovej bariéry, čo uznala i slovenská vláda.²⁵ Riaditeľka Špeciálno-pedagogickej poradne v Košiciach potvrdila, že existujúci test nie je vhodný pre deti, ktoré nehovoria po slovensky:

“Test má dve časti: verbálnu a neverbálnu. Je náročné testovať dieťa, ktoré nehovorí po slovensky, lebo test je zostavený pre deti, ktorých materským jazykom je slovenčina. Psychológ musí upozorniť na to, že dieťa nebolo otestované objektívne, kvôli jazykovej bariére. Toto dieťa sa podrobí iba neverbálnej časti testu.”

Riaditeľka Špeciálno-pedagogickej poradne v Košiciach

Nová metodológia „Testu školskej zrelosti“ v rámci projektu Európskej únie Phare²⁶ (č. SR2002/000.610-03) má za cieľ byť kultúrne neutrálna. Jej používanie však stále nie je povinné.²⁷

Okrem toho, výsledkom hodnotenia rómskych detí kvôli jazykovej bariére nie je vždy jasná diagnóza. Prieskum Amnesty International naznačuje, že pri hodnotení vždy existuje primeraný priestor na subjektívnosť, čo by mohlo podporovať rasizmus pri rozhodnutí o umiestnení dieťaťa aj pri výbere toho, „čo je pre dieťa lepšie“.

“Riešime tu konkrétne situácie a zaoberáme sa jednotlivým prípadom. Mali by sme pomôcť dieťaťu. [...] často v situácii, keď dieťa pred vami plače, matka nalieha, aby bolo umiestnené v špeciálnej škole. Ale snažíme sa byť objektívni.

...

Dieťa má lepšie podmienky v špeciálnej škole, lebo v triede nie je veľa detí a učitelia sú špeciálni pedagógovia. Pre dieťa je lepšie ukončiť desať rokov povinnej školskej dochádzky v siedmom ročníku špeciálnej školy, aby mohli vo vzdelaní pokračovať na učňovskej škole. Ale ak dieťa ukončí povinnú dochádzku v nižšom ročníku (čo sa často stáva, ak na bežnej škole opakuje ročník), potom toto dieťa nemôže pokračovať na učňovskej škole. Tento systém nefunguje.”

Riaditeľka Špeciálno-pedagogickej poradne v Košiciach

© AI – Rómske deti tvoria až 99.5% žiakov špeciálnej základnej školy v Pavlovciach nad Uhom

“Týchto 12 prípadov [nesprávneho umiestnenia detí v špeciálnej škole] je výsledkom nejasností v psychologických testoch. Toto testovanie nie je ľahké. Je veľmi náročné určiť diagnózu mentálneho postihnutia alebo rozlíšiť ďalšie poruchy učenia.”

Prednosta Krajského školského úradu v Košiciach

Amnesty International vyzýva vládu Slovenskej republiky, aby vytvorila a pozšírila jasné, zrozumiteľné a objektívne kritériá a pravidlá, podľa ktorých sa budú deti prijímať do špeciálnych škôl alebo tried. Pri každom rozhodnutí o umiestnení dieťaťa by sa v prvom rade mali byť brané do úvahy najlepšie záujmy dieťaťa a rovnocenné právo všetkých detí na kvalitné vzdelanie.

“DIAGNOSTICKÝ POBYT”

Riaditeľka Špeciálno-pedagogickej poradne v Košiciach Amnesty International povedala, že v prípadoch, keď dieťa nehovorí po slovensky, podrobí sa iba neverbálnemu testu. Ak sa uňho následne stanoví diagnóza mentálneho postihnutia, dieťa sa zvyčajne umiestni do špeciálnej školy na „diagnostický pobyt“. Podľa Vyhlášky MŠ SR č. 212/1999 Z. z., § 14, sa predtým, ako sa dieťa prijme do špeciálnej školy, môže najprv navrhnúť diagnostický pobyt. Využíva sa v prípadoch, keď je hodnotenie nejednoznačné alebo nepreukázateľné. Zámerom diagnostického pobytu je objasniť špeciálno-pedagogickú diagnózu a pomôcť pri konečnom umiestnení dieťaťa, ktoré vyhovuje jeho potrebám.

Dĺžka diagnostického pobytu môže byť maximálne jeden rok. To neznamená, že dieťa musí ostať v takom istom type školy, kde ho umiestnili na diagnostický pobyt. Poradňa monitoruje, či je škola pre dieťa vhodná. Podľa riaditeľky poradne v Košiciach sa diagnostický pobyt často využíva v prípadoch, keď majú deti viaceré poruchy, aby sa pre ich konkrétne potreby vybrala tá najlepšia škola.

Amnesty International sa obáva, že nariadenie diagnostického pobytu nie je v zákone jasne definované a môže viesť k zneužívaniu a omylom, ktoré majú vážny dopad na vzdelanie dieťaťa. Dieťa, ktoré nie je prijaté do špeciálnej školy, ale je tu umiestnené na „skúšobné obdobie“ po nejednoznačnom hodnotení, stráca na kvalite vzdelania, ktoré tu získa. Prípadne sa dieťa dostane do nikdy sa nekončiaceho bludného kruhu špeciálneho vzdelania.

Amnesty International sa tiež obáva, že kvôli nejasnej definícii a podmienkam, kedy sa môže diagnostický pobyt použiť, môže byť jeho nariadenie samovoľné alebo nespravodlivé. V prípade obce Pavlovce nad Uhom, mohlo uľahčiť prijatie viacerých žiakov do školy. Na začiatku školského roka 2007/2008 bola polovica z 57 žiakov, ktorí do špeciálnej školy nastúpili, na diagnostickom pobyte.

Amnesty International žiada slovenskú vládu, aby zrušila prax dočasného prijatia (diagnostické pobyty) v špeciálnych školách a triedach pre deti s nejednoznačnými výsledkami testov.

DETI, KTORÉ V TESTOCH ÚMYSELNE NEUSPEJÚ

Rozhovory Amnesty International s rómskymi rodičmi, ako aj stretnutia s prednostom krajského školského úradu v Košiciach a riaditeľkou Špeciálno-pedagogickej poradne v Košiciach dokazujú, že mnohé rómske deti pri teste „podvádzajú“. Inými slovami, úmyselne v teste

neuspejú, aby mali zaručené miesto v špeciálnej škole. Vyššie uvedení úradníci zástupcom Amnesty International zo svojej praxe potvrdili, že je to všeobecne rozšírená prax a netýka sa iba prípadu Pavloviec nad Uhom:

“Viem o mnohých prípadoch, kedy deti oklamali psychológov a pri hodnotení klamali, aby im určili diagnózu mentálnej retardácie a poslali ich do špeciálnej školy.”

Prednosta Krajského školského úradu v Košiciach

Dôvody prečo rómske deti alebo ich rodičia uprednostňujú špeciálnu školu, sme podrobne opísali vyššie. Prekvapujúce však je, že súčasné metódy hodnotenia, ktoré sa na Slovensku používajú, dokážu „oklamať“ deti zo základnej školy. Mnohé deti, ktoré premiestnili z bežnej do špeciálnej školy, boli predtým vynikajúcimi alebo priemernými žiakmi, to dokazuje, že dobre zvládali učivo bežnej školy.

Amnesty International sa obáva, že hodnotenia intelektuálnych schopností v týchto prípadoch tento fakt nebrali do úvahy a boli postavené na často úmyselnom zlyhaní detí v testoch. Ešte znepokojujúcejšie je to, že veľký počet veľmi inteligentných rómskych detí je nesprávne umiestnených do škôl pre deti s mentálnym postihnutím a následne majú veľmi obmedzené možnosti ďalšieho vzdelania.

“Niektoré z 25 detí, ktoré sa v špeciálnej škole opätovne podrobili testom, si zámerne počínali zle, aby v špeciálnej škole zostali. Tieto deti sú veľmi inteligentné, vedia ako majú počas testu klamať.”

D.L., matka rómskych detí, žiaci špeciálnej školy

Pri hodnotení toho, či je vhodné dieťa testovať, je potrebné vziať do úvahy celkový výkon dieťaťa.

RÓMSKE DETI, „SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENÉ PROSTREDIE“ A ŠPECIÁLNA ŠKOLA

Amnesty International sa domnieva, že pojem „sociálne znevýhodnené prostredie“, ktorý sa do značnej miery chápe ako výraz označujúci situáciu Rómov, je vágny a v zákone nie je jasne vymedzený. V praxi sa používa ako kritérium na stanovenie, či bude dieťa prijaté v špeciálnej alebo bežnej škole. Jeho zahrnutie v zákone do zoznamu kategórií žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami môže prispieť k nejednoznačnosti a v prípade umiestnenia rómskych detí umožňuje diskrimináciu. Ak majú zamestnanci, ktorí hodnotia deti, osobné predsudky alebo je ich postoj diskriminujúci, existuje dostatočný priestor na subjektivitu v hodnotiacom procese, čo znevýhodňuje rómske deti. Amnesty International je preto znepokojená, že to môže podstatne závažiť pri faktickej segregácii rómskych detí v špeciálnych školách a triedach.

Ministerstvo školstva definuje deti zo „sociálne znevýhodneného prostredia“ ako „časť detí a mladých ľudí rómskeho pôvodu, tých, ktorí majú problémy pri učení a správaní, ktoré vznikli na základe dysfunkčných sociálnych podmienok, v dôsledku sociálneho

vylúčenia (chudoba, nedostatočné vzdelanie rodičov, neštandardné hygienické podmienky a podmienky na bývanie ...)»²⁸.

Podpredseda vlády pre ľudské práva a národné menšiny v svojom liste zo 4. januára 2008 reagoval na obavy Amnesty International, ktoré sa týkali porušovania práva rómskych detí na vzdelanie na Slovensku:

“Sociálne znevýhodnené prostredie môže spôsobiť sociálno-kultúrnu depriváciu a deformovať intelektuálny, morálny a emocionálny vývin jednotlivcov. V zmysle vzdelávania týchto jednotlivcov považujeme za osoby so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby dieťaťa sú požiadavky osobitej úpravy podmienok, organizácie a implementácie výchovno-vzdelávacieho postupu, ktorý rešpektuje zvláštne potreby študentov s výrazne odlišným fyzickým alebo sociálnym vývojom v porovnaní s bežnými študentmi. Deti zo znevýhodneného sociálneho prostredia [...] (vo väčšine prípadov hovoríme o rómskych deťoch z osád prirodzene alebo umelo separovaných od samosprávnej obce) [...] patria ku skupine detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.”

Amnesty International bola šokovaná podobnými vyhláseniami od osôb poverených dohľadom nad výchovno-vzdelávacím systémom v Pavlovciach nad Uhom ako aj inde, ktoré vytvárajú prepojenie medzi sociálnym znevýhodnením a mentálnou retardáciou, najmä s odvolaním sa na rómskych žiakov umiestnených v špeciálnej škole:

“Toto postihnutie nezapríčiňuje zdravotné problémy, ale sociálne znevýhodnenie.”

Riadite kancelárie hlavného školského inšpektora

Amnesty International vyzýva slovenskú vládu, aby definovala kategóriu detí zo „sociálne znevýhodneného prostredia“ jasne a objektívne. Pojem by sa mal používať na identifikovanie detí iba pre potreby krátkodobých špeciálnych opatrení a podporu úplného uvedomenia si svojho práva na vzdelanie. V žiadnom prípade sa s týmito deťmi nesmie zaobchádzať ako s mentálne postihnutými.

Po as návštevy Amnesty International navštevovali takmer dve tretiny rómskych detí v školskej dochádzke v Pavlovciach nad Uhom špeciálnu školu. Amnesty International sa obáva, že okrem detí, ktoré už boli identifikované v novembri 2007 a v júni 2008, bolo v špeciálnej škole nesprávne umiestnených mnoho viac detí. Tieto chybné hodnotenia zbavujú deti rovného práva na vzdelanie a rovných príležitostí v budúcnosti.

PRÍPAD 2: KATKA A PATRÍCIA

Katka, 8-ročná a jej 9-ročná sestra, Patrícia, patrili k 25

de om, ktoré premiestnili do špeciálnej školy v školskom roku 2007/2008. Ostatní lenovia rodiny chodili do špeciálnej školy v Pavlovciach nad Uhom, preto tam diev atá chceli ís tiež. Bežná škola však neschválila presun diev at, lebo boli vynikajúce žia ky. V lete ich matka zašla do špeciálnej školy a požiadala riadite a, aby diev atá prijal. Pod a matky ju riadite špeciálnej školy informoval, že psychológ príde neskôr, ale Katka a Patrícia môžu nastúpi do školy a otestujú ich neskôr.

Obe diev atá dostávali na bežnej škole vynikajúce známky a mali právo na najvyššie motiva né štipendium. Ich matka teraz dostáva najvyššie motiva né štipendiá za všetky svoje deti, ktoré na špeciálnej škole dostávajú najlepšie známky. Je ve mi spokojná, že všetky deti navštevujú špeciálnu školu. Amnesty International povedala, že si myslí, že deti sa u ia v oboch školách to isté, s jediným rozdielom, že špeciálna škola je pre deti, ktoré elia viacerým ažkostiam.

Matka pre Amnesty International uviedla, že jej dve diev atá a alšie die a sú ve mi inteligentné. Priznala, že jej dcéry vedeli, o majú robi , aby test „neurobili“ a išli do špeciálnej školy. Urobili tak, aby mohli by so svojimi priate mi v „rómskej“ škole.

Katka zástupcom Amnesty International povedala, že bežnú školu mala radšej. Na otázku, ím by chcela by ke vyrastie, odpovedala, že by bola rada u ite kou. Bude ve mi ažké, aby si Katka tento sen naplnila, lebo jej jedinou alternatívou po ukon ení špeciálnej školy je u ovská škola. Tieto dve diev atá sú na alej v špeciálnej škole so zredukovaným u ivom.

NEDOSTATO NÉ MONITOROVANIE A ZODPOVEDNOS

“Bola to chyba riaditeľa špeciálnej školy, ako aj špeciálno-pedagogickej poradne v Košiciach. [...] Našou chybou je, že sme na tieto chyby v Pavlovciach nad Uhom prišli, až keď na ne upozornil starosta.”

Prednosta Krajského školského úradu v Košiciach

“Krajský školský úrad v Košiciach nesie časť zodpovednosti za situáciu v Pavlovciach nad Uhom, mal si uvedomiť, že tam sú problémy, na základe správ školy a nečakať na sťažnosť starostu. Zároveň to bolo rozhodnutie riaditeľa prijať tieto deti do školy a on porušil zákon. Štátna školská inšpekcia urobila všetko čo bolo v jej moci. Naša úloha končí odporúčaniami, ktoré sme poslali zriaďovateľovi školy [Krajskému školskému úradu v Košiciach]. My sami nemôžeme uložiť žiadne disciplinárne alebo nápravné opatrenia.”

Riadite kancelárie hlavného školského inšpektora

Vážne nedostatky, ktoré odhalila kontrola špeciálnej školy, vrátane nesprávneho umiestnenia najmenej 17 rómskych žiakov v tejto škole, si vyžaduje pozornosť orgánov na najvyššej úrovni. Jednotlivci, ktorí porušili platný zákon, nepôsobia vo vákuu: existuje jasná línia zodpovednosti od riaditeľa špeciálnej školy v Pavlovciach nad Uhom až po ministra školstva. Minister školstva je zodpovedný za to, aby verejné vzdelávanie na Slovensku fungovalo v súlade s národným a medzinárodným právom.

ETNICKY ROZLIŠENÉ ÚDAJE

“Oficiálne štatistiky nenasvedčujú tomu, že v Pavlovciach nad Uhom existuje segregácia. Nie je pravda, že viac ako 50 percent rómskych detí v meste chodí do špeciálnej školy, lebo oficiálne [podľa prehlásení rodičov pri sčítaní ľudu] je v bežnej škole iba 10 žiakov Rómov a v špeciálnej škole 8!”

Prednosta Krajského školského úradu v Košiciach

Toto vyhlásenie prednostu Krajského školského úradu v Košiciach dokazuje schopnosť štátnych predstaviteľov skrývať sa za štatistiky, ktoré zastierajú rozsah rasovej segregácie a diskriminácie v školstve na celom Slovensku. Obe školy v Pavlovciach nad Uhom poskytli Amnesty International konkrétne počty rómskych a nerómskych žiakov. Podľa riaditeľa špeciálnej školy, 99,5% detí navštevujúcich jeho školu počas návštevy Amnesty International sú Rómovia.

Zhromažďovanie vhodných údajov, rozlíšených prinajmenšom podľa etnicity a pohlavia, je rozhodujúce pre to, aby sa zaručilo, že zákony, postupy a prax prispievajú k odstráneniu diskriminácie. Toto je požiadavka Medzinárodnej konvencie o odstránení rasovej diskriminácie. V súčasnosti vláda nezhrmažďuje etnicky rozlíšené údaje o skladbe rôznych typoch škôl na Slovensku. Vláde to však odporúčali rôzne regionálne a medzinárodné ľudsko-právne inštitúcie, ktoré sledujú implementáciu zmlúv, ktoré Slovensko ratifikovalo²⁹.

Amnesty International žiada slovenskú vládu, aby systematicky zhromažďovala štatistické informácie a dáta rozlíšené podľa etnicity a pohlavia v súvislosti so vzdelávaním, zdravím, zamestnaním a inými relevantnými oblasťami, prihliadajúc na európske normy o ochrane osobných dát a o práve na sebaidentifikáciu.

NEZÁVISLÝ MECHANIZMUS S AŽNOSTÍ

V súčasnosti na Slovensku neexistuje nijaký účinný nezávislý mechanizmus prijímania a preskúmania sťažností, ktorý je pre rodičov ľahko dostupný, ak sú ich deti napr. nenáležite umiestnené v špeciálnych školách³⁰. Hoci je Štátna školská inšpekcia, ktorá má mandát spracovávať jednotlivé sťažnosti a petície, pri svojich činnostiach nezávislá, nie je oprávnená v súvislosti so segregáciou uložiť sankcie³¹. Na rozdiel od podobných orgánov v Bulharsku a Maďarsku, Slovenské národné stredisko pre ľudské práva³² nemá právo preskúmať jednotlivé sťažnosti, začať svoje vlastné vyšetrowanie, alebo odporučiť opravné prostriedky v jednotlivých prípadoch porušenia práva na vzdelanie.³³

Amnesty International vyzýva vládu Slovenska, aby preskúmala mandát Slovenského národného strediska pre ľudské práva, aby zaručila, že koná v súlade s normami iných orgánov pre ľudské práva, ktoré sledujú antidiskriminačnú legislatívu a jej implementáciu, vrátane právomoci skúmať jednotlivé sťažnosti, začať svoje vlastné vyšetrowanie, alebo odporučiť opravné prostriedky v jednotlivých prípadoch porušenia práva na vzdelanie.

© AI – Rómsky žiak špeciálnej základnej školy v Pavlovciach nad Uhom píše na tabu u písmená

NEDOSTATOK Ú INNÝCH OPRAVNÝCH PROSTRIEDKOV

Amnesty International uznáva, že v reakcii na niektoré obavy, ktoré jednotlivci z Pavloviec nad Uhom vyjadrujú už od roka 2004, sa nakoniec podnikli isté kroky. Uskutočnili sa dve kontroly špeciálnej školy. Prvú vykonal Krajský školský úrad v Košiciach v októbri 2007. Druhú urobila Štátna školská inšpekcia vo februári/marci 2008. Riaditeľovi špeciálnej školy uložili disciplinárne opatrenia za porušenie zákona. Nápravné opatrenia, ako napr. opätovné hodnotenie a preloženie žiakov do bežnej školy nariadili v prípade najmenej 12 rómskych detí. Amnesty International tiež uznáva, že po jej návšteve riaditeľ špeciálnej školy a prednosta Krajského školského úradu v Košiciach požiadali o opätovné hodnotenie väčšiny žiakov špeciálnej školy a zorganizovali ho. 1. júna 2008 Amnesty International dostala správu o tom, že piati žiaci nesprávne umiestnení v špeciálnej škole, budú presunutí do bežnej školy.

Napriek tomu, že re-diagnostika a presun detí je vítaný, tieto kroky sami o sebe nenahradia stratené mesiace alebo roky vzdelania. Nevymažú stigmu „mentálne postihnutý“, ani nezabránia tomu, aby sa to neopakovalo. Amnesty International si nie je vedomá, že by sa príslušné orgány pokúsili riešiť stratený čas alebo zabezpečiť špeciálnu podporu pre tie deti, ktoré zaostali za bežným učivom.

Podľa Amnesty International je veľmi pravdepodobné, že v špeciálnej škole je omylom umiestnených ešte viac rómskych detí. Prednosta Krajského školského úradu v Košiciach to uznal, ale trval na tom, že nemalo zmysel s tým čokoľvek urobiť:

“Bola to „stredne“ závažná chyba, ktorá sa môže stať hocikde. Nemáme dostatok ľudských zdrojov a neexistuje dostatočný záujem o opätovné testovanie všetkých detí [špeciálnej školy]. A nemalo by to nijaký účinok. Ak ide o veľkú chybu a 15 alebo 16-ročné deti, ktoré boli nesprávne umiestnené v špeciálnej škole, návrat do bežnej školy by nepomohol. Nedokážeme vrátiť späť čas.”

Amnesty International vyzýva slovenskú vládu a miestnu a regionálnu samosprávu, aby deťom, o ktorých sa zistí, že boli nesprávne umiestnené v špeciálnom školstve, poskytli účinnú náhradu, vrátane adekvátneho odškodného, ktoré im umožní znovudosiť priradenú vzdelanostnú úroveň.

REFORMY A VÝVOJ

Je potrebné uviesť, že publikácia tejto správy prichádza v ase reforiem a dôležitého vývoja, ktorého cieľom má byť pozitívne ovplyvniť proces začlenenia a vzdelávania Rómov na Slovensku.

26. marca 2008 slovenská vláda prijala Strednodobú koncepciu rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike SOLIDARITA – INTEGRITA – INKLÚZIA 2008 – 2013. Podľa zástupcov mimovládnych organizácií sa táto stratégia širšie nekonzultovala s rómskou komunitou ani s občianskou spoločnosťou. Hoci koncepcia priznáva problémy etnickej segregácie v školstve a vysoký počet rómskych žiakov v špeciálnych školách, neobsahuje žiadne konkrétne a ciele opatrenia na ich riešenie.

Dokument obsahuje všeobecné formulácie, vrátane zoznamu „zámerov“. Ako taký neprináša komplexnú stratégiu, ktorá by mohla vyriešiť problémy, ktorým rómska menšina čelí. Chýbajú mu jasné

ciele a konkrétne metódy ich realizácie. Neuvádza, ktoré orgány sú zodpovedné za jeho implementáciu, neobsahuje ani finančné zdroje na rozvrhnutie času a realizáciu.

Neuvádzajú sa nijaké konkrétne opatrenia, ktoré by odstránili segregované vzdelávanie Rómov ako formu diskriminácie. V súčasnosti sa na základe Konceptie vypracovávajú akčné plány pre jednotlivé ministerstvá a mali by byť hotové v júli 2008.

Nový školský zákon, ktorý nahrádza zákon o vzdelávaní z roku 1984 a jeho novely, schválil slovenský parlament 22. mája 2008 a do platnosti vstúpi za iatkou školského roka 2008/2009. Na žiadosť mimovládnych organizácií vrátane Amnesty International, tento zákon zakazuje všetky formy diskriminácie, vrátane segregácie. Hoci neobsahuje ustanovenia, ktoré by napomohli tomuto zákazu (napr. oddelením pojmu „sociálne znevýhodnené prostredie“ od mentálneho postihnutia).

5. ZÁVERY A ODPORÚANIA

Prípád obce Pavlovce nad Uhom jasne demonštruje zlyhanie systému vzdelávania na Slovensku vo vzťahu k Rómom. Nedostatok účinného dohľadu, monitorovania a zodpovednosti, nejasné a chybné zákony, postupy a praktiky spojené s presunom detí z bežného do špeciálneho školstva tiež systematicky znevýhodňujú rómske deti. Toto zlyhanie si v tomto prípade nikto nevnímal, až kým naň neupozornil starosta vo svojej sťažnosti, ale ani tak sa ďalšie viac ako tri roky neriešila. Aj keď bol problém identifikovaný, preskúmaný a potvrdený, odpoveď orgánov bola iba čiastočná. Nevykonala sa analýza zákonov, postupov a systémových opatrení, ktoré takéto porušenie práv Rómov na vzdelanie povoľujú.

Chyba v Pavlovciach nad Uhom je odrazom hlbokej trhliny v slovenskom systéme vzdelávania a vládnej politike, ktorá si vyžaduje systematickú odpoveď zameranú na potreby detí, vrátane adekvátneho odškodnenia.

Nediskriminujúci postoj je základným princípom vo všetkých medzinárodných zmluvách, ktoré zaručujú právo na vzdelanie, v ktorých je Slovensko zmluvnou stranou. Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach ustanovuje, že zmluvné štáty musia zaručiť, že práva v Dohode je možné uplatňovať bez diskriminácie ktorejkoľvek rasy, farby pleti, pohlavia, jazyka, vyznania, politického alebo iného presvedčenia, národného alebo sociálneho pôvodu, majetku, narodenia alebo akéhokoľvek iného spoločenského postavenia.

Podľa Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, „Zmluvné štáty odsudzujú hlavne rasovú segregáciu... a zaviazali sa na území jej jurisdikcie predísť, zamedziť a vykoreniť všetky praktiky takejto povahy.“ Dohoda tiež vyžaduje, aby zmluvné štáty nielen zabránili diskriminácii, ale podnikli kroky na jej postupné odstránenie vo všetkých jej formách, aj s ohľadom na „právo na vzdelanie a odbornú prípravu“. Komisia OSN pre odstránenie rasovej diskriminácie taktiež stanovila, že zmluvné štáty by mali „zabrániť a vyvarovať sa segregácii rómskych študentov v čo najväčšej miere...“ Odporúča, aby boli prijaté opatrenia „na podporu začlenenia všetkých detí rómskeho pôvodu do školského systému a aby konali a znížili počet žiakov, ktorí zo školy odišli, hlavne rómskych dievčat a za týmto účelom aktívne spolupracovali s asociáciami rómskych rodičov a s miestnymi komunitami.“

Rámcová dohoda na ochranu národnostných menšín Rady Európy zakazuje diskrimináciu kohokoľvek, kto patrí k národnej menšine. Od štátov, ktoré sú zmluvnými stranami tejto dohody, vrátane Slovenska, sa požaduje, aby „tam kde je to potrebné, prijali adekvátne opatrenia na podporu úplnej a účinnej rovnosti medzi osobami patriacimi k národnej menšine a patriacimi k väčšine, vo všetkých oblastiach ekonomického, sociálneho, politického a kultúrneho života.“

Nakoniec, rozhodnutie Veľkého senátu Európskeho súdu ľudských práv v prípade D.H. a iní proti Českej republike, ktorý sa tiež týkal diskriminácie rómskych detí vo vzdelávaní, v novembri 2007 uvádza, že:

“...v dôsledku opatrení boli žiadatelia umiestnení do škôl pre deti s mentálnym postihnutím, kde sa preberalo jednoduchšie učivo ako v bežných školách a kde sa izolovali od žiakov širšej populácie. Preto získavali vzdelanie, ktoré znásobovalo ich ťažkosti a komplikovalo ich ďalší osobný rozvoj, namiesto toho, aby riešilo ich skutočné problémy alebo im pomohlo integrovať sa v bežných školách a rozvinúť schopnosti, ktoré by im uľahčili život v majoritnej populácii [...] preto sa porušil Článok 14 [ktorý zakazuje diskrimináciu] Dohody, v spojení s Článkom 2 Protokolu č. 1, [ktorý zaručuje právo na vzdelanie] u každého žiadateľa.”

Amnesty International vyzýva všetky príslušné orgány, aby urobili potrebné opatrenia, ktoré budú rešpektovať, chrániť a dodržiavať právo na vzdelanie bez diskriminácie rómskych detí a ukončia rasovú segregáciu v školstve na Slovensku. Príslušné orgány musia v Pavlovciach nad Uhom zabezpečiť, že budú vykonané všetky opatrenia na to, aby boli identifikované a poskytnuté prostriedky účinnej nápravy všetkým deťom, ktoré boli nenáležite umiestnené v špeciálnej škole. Postupne musia zabezpečiť začlenenie rómskych detí do integrovaného bežného vzdelávania na základe rovnosti s ostatnými deťmi. Najdôležitejšie je, aby orgány na všetkých úrovniach zabezpečili, že nesprávne umiestnenie rómskych detí v špeciálnych školách sa v Pavlovciach nad Uhom ani nikde inde na Slovensku už nezopakuje. Vyžaduje si to zmenu zákonov, postupov a praktík, ktoré sa týkajú presunu detí do špeciálnych škôl, testovania a procesu získavania súhlasu, návrhu finančných stimulov, postupu re-diagnostiky detí a posilnenia mechanizmov monitorovania a zodpovednosti.

VŠEOBECNÉ ODPORÚ ANIA PRE SLOVENSKÚ VLÁDU

Slovenská vláda, predovšetkým Ministerstvo školstva, musí niesť zodpovednosť za celý národný systém vzdelávania. Slovenská vláda musí urobiť nasledovné, aby vyriešila zlyhanie systému, ktoré prispieva k diskriminácii Rómov v školstve:

V súvislosti s finan nou motiváciou

- zabezpečiť nezávislé a nestranné vyhodnotenie účinkov súčasného postupu financovania na jedného žiaka pre špeciálne školy. Tam kde sa zistí, že financovanie na jedného žiaka špeciálnych škôl protirečí právu detí na rovné vzdelanie, je spojené s nesprávnym rozhodnutím o umiestnení a bráni v čo najrýchlejšej integrácii v bežných školách, by zodpovedné osoby mali prijať primerané opatrenia na ich riešenie, vrátane alternatívnych postupov financovania a adekvátneho dohľadu, ak je potrebný;

- v spolupráci s ministerstvom práce a sociálnych vecí prehodnotiť štruktúru motivačných štipendií pre deti zo znevýhodnených podmienok. Tieto štipendia by mali podporovať školskú dochádzku a nemali by byť závislé na výkone dieťaťa.

V súvislosti so súhlasom rodi ov

- vyvinúť programy na podporu komunikácie, vzdelávania a práce s rómskymi rodičmi, poskytovať presné informácie v jazyku a vo forme, ktorej všetci rozumejú, aby sa zvýšila

informovanosť o výbere školy, dôsledkoch umiestnenia v špeciálnej škole a o výhodách výučby na bežnej škole.

V súvislosti s rozhodnutím o umiestnení

■ vytvoriť a rozširovať do praxe jasné, primerané a objektívne kritériá a pravidlá, podľa ktorých sa budú deti prijímať do špeciálnych škôl alebo tried. Pri každom rozhodnutí o umiestnení dieťaťa by sa v prvom rade mali brať do úvahy záujmy dieťaťa a rovnocenné právo všetkých detí na kvalitné vzdelanie;

■ ak sú výsledky testov nejednoznačné, deti by sa mali začať vzdelávať na bežnej škole. Obvyklý postup dočasného prijatia (diagnostické pobyty) v špeciálnych školách a triedach pre deti s nepreukázateľnými výsledkami testov by sa mal zrušiť;

■ definovať kategóriu detí zo „sociálne znevýhodneného prostredia“ jasne a objektívne. Pojem by sa mal používať iba na identifikovanie detí pre potreby krátkodobých špeciálnych opatrení pomoc v plnej miere si uvedomiť svoje právo na vzdelanie. V žiadnom prípade by sa s týmito deťmi nesmie zaobchádzať ako s mentálne postihnutými.

V súvislosti s desegregáciou

■ všetky deti, ktoré sú v súčasnosti v špeciálnych školách a špeciálnych vyrovnávacích triedach, vrátane detí v špeciálnej škole v Pavlovciach nad Uhom, by mali byť pravidelne hodnotené, aby sa zaručila ich primeraná rýchla reintegrácia v bežnom školstve;

■ všetkým deťom, u ktorých sa po opätovnom hodnotení zistí, že sú schopné navštevovať bežnú školu, by mala byť poskytnutá ďalšia náležitá pomoc, ktorá uľahčí ich reintegráciu;

■ prijať potrebné právne alebo administratívne opatrenia na nápravu nesprávneho umiestnenia detí v špeciálnych školách a zabrániť všetkým formám rasovej segregácie v školstve a sankcionovať ich;

■ zaručiť, že všetkým deťom nesprávne umiestneným v špeciálnych školách bude poskytnutá účinná náhrada, vrátane adekvátneho odškodného, ktoré im umožní opäť dosiahnuť primeranú vzdelanostnú úroveň.

V súvislosti s monitorovaním a zodpovednosťou

■ systematicky zhromažďovať štatistické informácie a dáta rozlíšené podľa etnicity a pohlavia, v súvislosti so vzdelávaním, zdravím, zamestnaním a inými relevantnými oblasťami, prihliadajúc na európske normy o ochrane osobných dát a o práve na sebaidentifikáciu;

■ dôkladne sledovať vytváranie a etnické zloženie tried na základných školách, aby sa zaručilo, že rasová diskriminácia nezohráva nijakú úlohu pri umiestňovaní detí do školských tried a skupín;

■ pomocou verejnej kontroly overovať, že umiestnenie a presun nie je diskriminujúci a rodičia nedostanú zavádzajúce informácie alebo nebudú prinútení umiestniť svoje deti v špeciálnej škole;

- preskúmať mandát Slovenského národného strediska pre ľudské práva, aby sa zaručilo, že koná v súlade s normami iných orgánov pre ľudské práva, ktoré sledujú antidiskriminačnú legislatívu a jej implementáciu, vrátane právomoci skúmať jednotlivé sťažnosti, začať svoje vlastné vyšetrowanie, alebo odporučiť opravné prostriedky v jednotlivých prípadoch porušenia práva na vzdelanie;
- zabezpečiť, že rómska kultúra, história, tradície a informácie o prínose Rómov pre spoločnosť budú súčasťou formálneho školského učiva.

ODPORÚ ANIA TÝKAJÚCE SA PRÍPADU PAVLOVIEC NAD UHOM:

Orgány na rôznych úrovniach, vrátane ministerstva školstva, Krajského školského úradu v Košiciach, samosprávy a dvoch základných škôl v Pavlovciach nad Uhromusia:

- preskúmať všetky umiestnenia a opätovne diagnostikovať všetky deti, ktoré v súčasnosti navštevujú špeciálnu školu v Pavlovciach nad Uhom, aby sa zistilo, ktorí žiaci tu boli umiestnení neprávom, a aby sa zaručila primeraná rýchla reintegrácia v bežnej škole. V takýchto prípadoch zodpovedný orgán taktiež zabezpečí účinný opravný prostriedok, vrátane odškodného pre dotknuté dieťa;
- prijať primerané opatrenia proti štátnym zamestnancom, o ktorých sa zistilo, že porušili slovenské zákony a konali na úkor vzdelania rómskych detí v Pavlovciach nad Uhom;
- zabezpečiť, že nástup detí špeciálna škola za žiadnych okolností neschvaľuje, pokiaľ im jasne, objektívne a jednoznačne nebola stanovená diagnóza mentálneho postihnutia. Stanovenie tejto diagnózy musí predchádzať umiestneniu dieťaťa v tejto škole. Žiadosť alebo súhlas rodičov by nemal byť rozhodujúcim faktorom pri takomto umiestnení;
- zabezpečiť, aby rómskych žiakov, ktorí navštevujú bežnú základnú školu, alebo sa tu opätovne integrovali, nediskriminujú zamestnanci školy a zaobchádza sa s nimi rovnako ako so žiakmi iného ako rómskeho pôvodu.

¹ *Stále segregovaní, stále v nerovnom postavení: Porušovanie práva na vzdelanie rómskych detí na Slovensku*, Index 72/001/2007, k dispozícii na <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR72/001/2007/en>

² Špeciálne školy na Slovensku sa delia na niekoľko rôznych typov, podľa typu a stupňa postihnutia ich žiakov. Nezávislý prieskum Európskeho centra pre práva Rómov (*Stigmy: Segregované vyučovanie Rómov v strednej a východnej Európe*, 2004) potvrdil, že prevažná väčšina rómskych žiakov navštevuje špeciálne školy pre deti s mentálnym postihnutím. Amnesty International však opakovane vyjadrila obavy z používania kategórií ako „sociálne znevýhodnené“ deti ako základ, z ktorého sa vychádza pri určovaní či dieťa bude navštevovať bežnú alebo špeciálnu školu.

³ Špeciálna základná škola v Pavlovciach nad Uhom patrí k tomuto typu špeciálnej školy.

⁴ Informácie sú k dispozícii na <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=827>. Posledná návšteva stránky 17. júna 2008.

⁵ Zákon č. 597/2003 o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení, ktorý upravuje novela zákona č. 523/2004 Z. z., zák. č. 564/2004 Z. z., zákon č. 689/2006 Z. z. a nariadenie č. 649/2007 Z. z.

⁶ EUMAP, *Rovnaký prístup ku kvalitnému vzdelávaniu Rómov*, monitorujúce správy, Slovensko, 2007, str. 455

⁷ Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, *Rómske deti v slovenskom systéme vzdelávania*, 2005, str.16

⁸ Informácie sú z Protokolu o výsledku kontroly, poverenie č. 59/2007, ktorý Amnesty International poskytol košický Krajský školský úrad.

⁹ „Diagnostický pobyt“ je skúšobné zaradenie v dĺžke do jedného roka v prípade nejednoznačného alebo nepreukázateľného hodnotenia. Jeho cieľom je objasniť pedagogickú diagnózu dieťaťa a vedie ku konečnému rozhodnutiu o tom, či je dieťa pre konkrétnu školu vhodné.

¹⁰ Informácie sú z Protokolu o výsledku kontroly, poverenie č. 59/2007, ktorý Amnesty International poskytol Krajský školský úrad v Košiciach.

¹¹ Podľa slovenskej legislatívy štátne inštitúcie (v tomto prípade samosprávna obec a bežná základná škola) nemôžu podať sťažnosť na iné štátne inštitúcie (špeciálnu základnú školu a Krajský školský úrad v Košiciach).

¹² Z kópie záverov komplexnej kontroly, ktorý Amnesty International poskytlo Školské inšpekčné centrum v Košiciach, regionálny úrad Štátnej školskej inšpekcie.

¹³ Mená všetkých detí v správe boli zmenené, aby sa zachovala ich anonymita.

¹⁴ Álvaro Gil-Robles, Komisár Rady Európy pre ľudské práva, Záverečná správa o situácii ľudských práv Rómov, Sinti a cestujúcich po Európe, CommDH(2006)1 15. februára 2006, str. 47.

¹⁵ Týchto päť prípadov nie je totožných s 24, v ktorých Krajský školský úrad v Košiciach v novembri 2007 zistil nezrovnalosti pri hodnotení a v dokumentácii o umiestnení, ale v prípade ktorých nenavrhol premiestniť ich späť do bežnej školy.

¹⁶ Žiaci z rodín s nízkym príjmom dostávajú rôznu výšku štipendia v závislosti na prospechu. V špeciálnej škole je ľahšie dostať dobré známky, lebo učivo je ľahšie .

¹⁷ 1 slovenská koruna zodpovedá hodnote približne 0,03 € (eur).

¹⁸ EUMAP, *Rovnaký prístup ku kvalitnému vzdelávaniu Rómov*, monitorujúce správy, Slovensko, 2007, str. 446-447

¹⁹ *Správa o činnosti Úradu splnomocnenca pre rómske komunity slovenskej vlády za rok 2007*, predložená vláde SR 21. júna 2008. Táto správa je k dispozícii na stránke: [http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/5E3DAC39CECE9F70C125744A00423A12/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/5E3DAC39CECE9F70C125744A00423A12/$FILE/Zdroj.html). Posledná návšteva stránky 23. júna 2008.

²⁰ Amnesty International, *Stále segregovaní, stále v nerovnom postavení: Porušovanie práva na vzdelanie rómskych detí na Slovensku*, 2007, str. 27

²¹ Informácie sú z výťažku o výsledku kontroly, ktorý Amnesty International poskytol Krajský školský úrad v Košiciach

²² Podľa zástupkyne riaditeľa bežnej školy je ťažké v Pavlovciach nad Uhom nájsť kvalifikovaných asistentov učiteľa rómskeho pôvodu. Škola radšej zamestná niekoho z obce než niekoho, kto komunitu nepozná. Škola zamestnávala rómskych asistentov učiteľa, ale tí z obce odišli a na ich miesta prijala zamestnancov nerómskeho pôvodu.

²³ EUMAP, *Rovnaký prístup ku kvalitnému vzdelávaniu Rómov*, monitorujúce správy, Slovensko, 2007, str. 485

²⁴ Projekt, ktorý vypláca dodatočnú sociálnu podporu nezamestnaným osobám v hmotnej núdzi za prácu označovanú ako prínosnú pre spoločnosť. Ak sa nezamestnaní zúčastnia na tomto programe aktívnych prác (často sú to menšie práce pre obec alebo mimovládne organizácie), dostanú príspevok k ďalším sociálnym dávkam, ktoré poberajú.

²⁵ Amnesty International, *Stále segregovaní, stále v nerovnom postavení: Porušovanie práva na vzdelanie rómskych detí na Slovensku*, 2007, str. 21

²⁶ Program Phare bol jedným z troch predprístupových nástrojov financovaných Európskou úniou, aby pomohla krajinám strednej a východnej Európy uchádzať sa o členstvo pri prípravách na vstup do Európskej únie.

²⁷ Amnesty International, *Stále segregovaní, stále v nerovnom postavení: Porušovanie práva na vzdelanie rómskych detí na Slovensku*, 2007, str. 21

²⁸ Ministerstvo školstva, Vzdelávanie v Slovenskej republike: Stručný prehľad, 2005, str.12

²⁹ Amnesty International, *Stále segregovaní, stále v nerovnom postavení: Porušovanie práva na vzdelanie rómskych detí na Slovensku*, 2007, str. 33

³⁰ Amnesty International, *Stále segregovaní, stále v nerovnom postavení: Porušovanie práva na vzdelanie rómskych detí na Slovensku*, 2007, str. 34

³¹ EUMAP, *Rovnaký prístup ku kvalitnému vzdelávaniu Rómov*, monitorujúce správy, Slovensko, 2007, str. 512

³² Slovenské národné stredisko pre ľudské práva je „špecializovaným orgánom“ , ktorý je poverený monitorovaním a hodnotením dodržiavania princípu rovnakého zaobchádzania podľa slovenského anti-diskriminačného zákona.

³³ Amnesty International, *Stále segregovaní, stále v nerovnom postavení: Porušovanie práva na vzdelanie rómskych detí na Slovensku*, 2007, str. 34